

АРХЕОЛОГІЯ

УДК 069.4(477.82)"193"

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2022.26.38>

ФОРМУВАННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ ЗБІРКИ ВОЛИНСЬКОГО МУЗЕЮ У 1930-ТІ РР. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ)

Верба Тарас,

завідувач відділу давньої, середньовічної та нової історії Волині

Волинського краєзнавчого музею

ORCID ID: 0000-0002-3271-3131

Янішевський Сергій,

вчитель ОЗСО «Ліцей с. Копачівка»

ORCID ID: 0000-0001-7659-3357

Важливою складовою культурного життя міжвоєнної Польщі були музеї. Підтвердженням цьому є кількість згадок про їх діяльність не лише у наукових збірниках, а й у періодичній пресі. Автори публікацій висвітлювали новини музейних установ, описували експозиції та виставки. Часто інформація стосувалася особливостей наповнення музейних фондів. Виявлення та аналіз відомостей з періодичної преси Польщі дозволив детально простежити процес формування археологічної збірки Волинського музею, історія якої вивчена недостатньо. Уведення в науковий обіг нових свідчень дозволило отримати більш повну картину щодо особливостей та шляхів формування збірки та висвітлити її тогочасний стан. Дослідження актуалізовано втратою частини облікової документації Волинського музею та речового фонду археологічної збірки у роки Другої світової війни. Мета статті – проаналізувати матеріали періодичної преси 1930-х рр. та простежити процеси комплектування археологічної збірки Волинського музею артефактами. В ході дослідження було визначено, що основними періодичними виданнями, які у 1930-х рр. висвітлювали процеси формування археологічної збірки Волинського музею, були «Wolyn», «*Ilustrowany Kurier Codzienny*» та «*Kurier literacko-naukowy*». Загалом аналіз публікацій згаданих періодичних видань дозволяє стверджувати, що процес комплектування археологічних фондів Волинського музею був динамічним, викликав зацікавлення громадськості, яка активно долучалася до збереження культурної спадщини краю. Самі музейники, особливо директор установи Я. Фіцке, вміло використовували пресу для популяризації археологічної спадщини та привернення уваги до потреб музею. Я. Фіцке у популярній формі подавав інформацію про важливі археологічні відкриття, цінні артефакти та їх історичну значимість, що позитивно впливало на розвиток музею.

Ключові слова: Волинський музей, міжвоєнний період, археологія, Я. Фіцке, музейні фонди.

Verba Taras, Yanishevskiy Serhiy. Formation of the Volyn Museum archaeological collection in the 1930s. (according to the periodical literature materials)

Museums were an important component of the cultural life of interwar Poland. This is confirmed by numerous mentions of their activities not only in scientific journals, but also in the periodicals. The authors of the publications reviewed the news of museum institutions, described their expositions and exhibitions. The information often concerned the peculiarities of gathering the museum collections. The discovery and analysis of information from the Polish periodical press allowed to trace in detail the process of formation of the archaeological collection of the Volyn Museum, the history of which is insufficiently studied. The introduction of new evidence into scientific circulation allowed to obtain a more complete picture of the features and ways of formation of the collection and highlight its current state. The research is actualized by the loss of a part of the accounting documentation of the Volyn Museum and the material fund of the archeological collection during the Second World War. The purpose of the article is to analyze the materials of the periodical press of the 1930s and to trace the processes of completing the archeological collection of the Volyn Museum with artifacts. In the course of the research it was determined that the main periodicals that covered the processes of formation of the archeological collection of the Volyn Museum in the 1930s were "Wolyn", "Ilustrowany Kurier Codzienny" and "Kurier literacko-naukowy". In general, the analysis of the publications of the mentioned periodicals allows one to state that the process of acquisition of the archeological collections of the Volyn Museum was dynamic, aroused the interest of the public, which actively participated in the preservation of the cultural heritage of the region. The museum workers themselves, especially the director of the institution J. Fitzke, skillfully used the press to promote the archaeological heritage and draw attention to the needs of the museum. J. Fitzke in a popular form provided information about important archaeological discoveries, valuable artifacts and their historical significance, which had a positive impact on the development of the museum.

Key words: Volyn Museum, interwar period, archeology, J. Fitzke, museum collections.

Постановка проблеми. У міжвоєнний період невід'ємною складовою культурного дозвілля Польщі були музеї. Про це свідчить кількість згадок про їх діяльність не лише у наукових збірниках, а й у періодичній пресі. Автори публікацій висвітлювали новини музейних установ, описували експозиції та виставки. Часто інформація стосувалася особливостей наповнення музейних фондів. Виявлення та аналіз відомостей з періодичної преси Польщі дозволив детально простежити процес формування археологічної збірки Волинського музею, історія якої вивчена недостатньо. Уведення в науковий обіг нових свідчень дозволило отримати більш повну картину щодо особливостей та шляхів формування збірки та висвітлити її тогочасний стан. Дослідження актуалізовано втратою частини облікової документації Волинського музею та речового фонду археологічної збірки у роки Другої світової війни.

Методологія. З метою ґрунтовного аналізу інформацію періодичних видань про формування фондів Волинського музею подано за окремими виданнями та додатково погруповано за способами надходження і датуванням колекцій та предметів. Загалом виокремлено два основних шляхи надходження предметів до музею – дарування та польові археологічні дослідження, і чотири хронологічні періоди датування артефактів (неоліт-єнеоліт, епоха бронзи, римський час та середньовіччя), що лягли в основу структури публікації.

Наукова новизна. Уперше на основі матеріалів періодичної преси Речі Посполитої 1930-х рр. розкрито процес формування археологічної збірки Волинського музею та простежено шляхи її поповнення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика дослідження лише фрагментарно висвітлена у працях сучасних волинських науковців. Історія Волинського музею у 1930-і рр. розкрита у публікаціях Є. Ковальчук [3], А. Силюка [5], Н. Кінд-Войтюк [1]; [2]. Процес формування археологічної збірки частково дослідила Н. Пушкар [4]. Їй також належить вагомий внесок у вивчення та уведення до наукового обігу інвентарних книг музею 1930 х рр. Однак, вище зазначені праці не дозволяють детально простежити процес формування археологічної збірки Волинського музею у досліджуваній період.

Мета статті: на основі аналізу матеріалів періодичної преси 1930-х рр. («Wolyn», «Illustrowany Kurier Codzienny» та «Kurier literacko-naukowy») простежити процеси комплектування археологічної збірки Волинського музею артефактами.

Виклад основного матеріалу. Волинський музей у міжвоєнний період був головним регіональним осередком збереження, використання та популяризації культурної спадщини. Заснований у 1929 р., заклад за роки свого існування надбав значні зібрання різнопланових колекцій та окремих предметів. Фонди Волинського музею поділялися на тематичні збірки: природничу, етнографічну, археологічну, нумізматичну та історико-мистецьку. Однією із кількісно найбільших збірок була археологічна, яка станом на 1939 р. нараховувала близько 14 000 предметів [6].

Формування археологічної збірки було перманентним процесом, який тривав протягом усього періоду існування музею та проходив в активній співпраці з громадськістю, що чітко простежується за матеріалами періодичних видань 1930-х рр. На їх сторінках часто з'являлися повідомлення та статті про передачу археологічних знахідок до Волинського музею. Видавці повідомляли про виявлення випадкових знахідок і скарбів, а також про перебіг й результати археологічних досліджень.

Одним із періодичних видань, яке висвітлювало названий напрям діяльності Волинського музею, був тижневик «Wolyn», що виходив у Луцьку упродовж 1933–1939 рр. У випусках часопису розміщувалися короткі повідомлення про нові надходження музею та статті про археологічні роботи на теренах Волинського воєводства. Інформація здебільшого мала чітку географічну та хронологічну прив'язку, також у більшості з них зазначалися імена людей причетних до виявлення чи передачі пам'ятки.

Найбільш давньою групою знахідок, що згадувалися у тижневику «Wolyn», були археологічні предмети періодів неоліту та єнеоліту. А однією із перших згадок про передання предметів до музею стало повідомлення про виявлення капітаном Т. Петрулевичем на території осаді Свинюхи крем'яних знарядь – сокирки та наконечника списа періоду неоліту, які були подаровані Волинському музею [14].

Одними з найбільш активних дарувальників для музею виступали освітяни та учні. Це пояснювалося вмотивованістю та професіоналізмом педагогів, які часто влаштовували краєзнавчі прогулянки зі своїми учнями, виховуючи в останніх любов до минувшини. У 1933 р. завдяки учням луцьких шкіл музей отримав кам'яні знаряддя праці культури лінійно-стрічкової кераміки [16]. Того ж року до фондів надійшла крем'яна сокира, виявлена директором однієї із волинських шкіл А. Шпіндлером у Костопільському повіті [18]. А дещо пізніше директор Олицької школи К. Клінг подарував музею чотири крем'яних знаряддя праці виявлених у с. Вулька-Котовська Луцького повіту [14]. Наступного року лави музейних меценатів поповнив і директор Дерманської школи, який передав крем'яні артефакти періоду єнеоліту: відбійник, три скребки, дві сокири та фрагменти інших знарядь праці [21].

Часто знахідки Волинському музею передавали представники влади. Так, члени воєводської туристичної комісії подарували закладу крем'яне долото епохи неоліту, виявлене ними на території каменоломні у Дубенському повіті [19]. А від волинського віце-воєводи М. Годлевського, відомого мецената, до музейних фондів надійшла кам'яна сокира, знайдена у с. Черняхів Здолбунівського повіту [17]. Пізніше, віце-воєвода подарував музею ще серію крем'яних знарядь із того ж місця [18]. У 1934 р. здолбунівський староста передав до фондів музею велику ліпну урну періоду енеоліту, виявлену біля м. Мізоч Дубенського повіту, а також фрагменти кераміки та крем'яні знаряддя, знайдені у с. Новомиськ Острозького повіту [25].

Пересічні громадяни також підтримували музей. Часто жителі сіл та міст Волинського воєводства знаходили під час господарських робіт археологічні пам'ятки та передавали їх у музейні фонди. Зокрема, один із волинських інженерів передав дві кам'яні сокири та два крем'яних наконечники списів, викопаних біля м. Дубно [22]. Під час прокладання нових вулиць у м. Колки Луцького повіту було виявлено крем'яний серп, що поповнив фонди музею [22]. Цінним музейним надбанням стала ліпна урна, що була випадково виявлена у с. Гірка Полонка біля Луцька [21]. Завдяки активності місцевого населення Волинський музей отримав також низку крем'яних знарядь праці періоду неоліту [21; 24].

Однак, головна заслуга у формуванні археологічної збірки музею належала краєзнавцям, історикам та музейникам, які не лише займалися збиральницькою роботою, а й опрацьовували нові матеріали. Представники Костопільського відділу Польського краєзнавчого товариства, що було пов'язане із Волинським музеєм, у 1934 р. передали до фондів крем'яні вироби: серп, наконечник списа та сокиру. Всі предмети походили із пам'яток Костопільського повіту [20].

Одним із перших у Волинському музеї почав формувати археологічну збірку, описувати та атрибутовувати нові надходження керівник відділу археології – З. Леський. Вчений описав матеріали періоду неоліту, виявлені у минулі роки в ході його власних досліджень, що значно розширило музейні фонди [27].

Також З. Леський передав музею колекцію знахідок епохи бронзи із проведених ним розкопок на території городища у с. Коршів Луцького повіту. До неї увійшли: дві поховальні урни, кам'яна сокира, два розтирачі, вісім кістяних знарядь, а також 36 пряселець і 10 намистин які, ймовірно, відносилися до тшинецько-комарівської культури [26].

Цінну колекцію епохи бронзи було передано в кінці листопада 1936 р. завдяки старанням коменданта Торчинського відділку поліції В. Гідлевського. Тоді Волинський музей отримав три ліпних посудини стжижовської культури, випадково виявлені на території х. Валентинів неподалік Торчина [11].

Значним надбанням Волинського музею стала колекція артефактів із с. Амбуків біля м. Володимир. Під час проведення меліоративних робіт тут було випадково виявлено значну кількість кам'яних сокир та кераміки епохи бронзи, які були передані працівниками до фондів музею [9].

Серед музейних надходжень значним різноманіттям відзначалися старожитності римського часу. Зокрема, у 1933 р. фонди поповнив золотий медальйон із зображенням імператора Йовіана, випадково викопаний у м. Горохів. Знахідка стала сенсаційною, а її світлину було окремо розміщено в одному з номерів тижневика «Wolyn» [17]. Від Дубенського старости п. Бонкович-Сітауера музей отримав кістяний гребінь III ст., що був виявлений на території Дубенського замку. А. Шаповальников передав у фонди людський череп пізньоримського часу, знайдений в околицях Луцька.

Численною групою археологічних предметів у фондах Волинського музею були середньовічні артефакти. Однією із найвідоміших колекцій періоду Київської Русі стала підбірка матеріалів З. Леського з його власних розкопок 1920–1930-х рр. Колекція включила фрагменти кераміки, вироби із заліза, міді та бронзи, виявлені на городищі у с. Коршів [27]. Цікавий артефакт був подарований музею членами Костопільського відділу Польського товариства краєзнавців – кам'яна могильна плита X–XI ст., що походила із замкової гори у с. Губків Костопільського повіту [25].

У різні роки до музею також було передано бронзовий натільний різьблений хрест, фрагменти кераміки та знаряддя праці з поселенських пам'яток Волинського воєводства [15; 25].

Комплектування фондів музею предметами археології супроводжувалося систематизацією та узагальненням знань про нерухомі пам'ятки регіону. В одному із випусків тижневика «Wolyn» зазначалося, що в ході засідання правління Волинського товариства приятелів наук (далі – ВТПН), Я. Фіцке, як директор музею, звітував про хід створення картотеки пам'яток археології Волинського воєводства [28].

Значну увагу міжвоєнна преса приділяла результатам археологічних досліджень музейних працівників, що стали важливим джерелом поповнення фондів Волинського музею. Систематичні археологічні розкопки музейники почали проводити, починаючи з 1936 року.

У вересні 1936 р. музейники здійснили ряд археологічних досліджень неподалік Луцька. Ними було довершено розкопки на середньовічному городищі в с. Коршів, розпочаті кілька років тому З. Леським

та О. Карпінською. У ході робіт було виявлено та розкопано кілька середньовічних жител-землянок. Отриманий під час досліджень матеріал, що складався переважно із фрагментів гончарних виробів, знарядь праці та прикрас, поповнив фонди музею [10].

Після завершення робіт у Коршеві, Я. Фіцке ініціював дослідження у с. Городок Луцького повіту, де було виявлено підкурганне жіноче поховання X ст. За результатами цих розкопок музей набув колекцію цінних срібних прикрас, зокрема скроневі кільця та каблучки, що склали супровідний інвентар покійної [10].

Паралельно з цими роботами музейники провели розвідки у с. Одерати Луцького повіту, де виявили пам'ятку періоду неоліту, з якої до фондів була передана колекція фрагментів ліпної кераміки та крем'яних знарядь праці [10].

Грунтовну статтю Я. Фіцке про дослідження на території х. Валентинів та м. Торчина у 1937 р. вмістило на своїх сторінках видання «Wolyn». У ході робіт на території х. Валентинів учасникам розкопок вдалося дослідити житла періоду середньовіччя. В об'єктах виявили значну кількість фрагментів гончарного посуду, кістяні проколки, прясла, залізні знаряддя праці та кістки тваринного походження. Натомість у Торчині було розкопано 19 інгумаційних поховань епохи бронзи. Більшість покійників мали багатий супровідний інвентар, серед якого були крем'яні наконечники, серпи, ліпні амфори та кубки декоровані «шнуровим» орнаментом, кістяні та бронзові прикраси. Особливу увагу автор статті приділив знахідці крем'яних стріл із рештками живиці, що використовувалася для кріплення. Всі предмети з розкопок були законсервовані і разом з планом та рисунками розміщені в окремій вітрині музейної експозиції [8].

Видання «Wolyn» продовжувало інформувати читачів і про результати археологічних досліджень на території воєводства у наступному 1938 р. Спеціальна стаття видання була присвячена звіту проф. Т. Сулімірського та др. Т. Реймана про проведені упродовж року археологічні роботи на території Волинського воєводства, з яким вони п'ятого вересня виступили перед правлінням ВТПН. Товариство ініціювало та фінансувало названі дослідження для розвитку регіональної науки. Т. Сулімірський у ході досліджень розкопав ряд курганів епохи бронзи у с. Забороль Рівненського повіту, з яких було отримано колекцію ліпного посуду. Пізніше дослідник перемістився на територію Костопільського повіту, де у с. Майдан Моквинський дослідив поселенську пам'ятку епохи бронзи. За результатами цих досліджень музей отримав значну колекцію крем'яних відщепів, фрагментів ліпного посуду та кісток тварин. Резонансною стала знахідка кістяної трубки з отворами, яку вчений атрибутував як музичний інструмент [7].

Натомість, др. Т. Рейман мав дослідити ґрунтовий могильник вельбарської культури у с. Дерев'яне Рівненського повіту, однак пам'ятка була практично знищена пізнішою забудовою. Тому експедиція сконцентрувала свою роботу на пошуку нових городищ [7].

Цінним джерелом до вивчення історії формування археологічної збірки Волинського музею є «*Ilustrowany Kurier Codzienny*». Видання виходило упродовж 1910–1939 рр. у Кракові і було одним із найбільш тиражованих у Польщі. У досліджуваний період воно теж неодноразово висвітлювало на своїх сторінках питання комплектування фондів Волинського музею. У 1938 р. на його шпальтах була опублікована стаття Я. Фіцке про археологічні роботи на території Волинського воєводства. Автор зазначав, що за останні роки вдалося виявити та дослідити значну кількість поселень і могильників різних періодів. Зокрема, у селах Бугрин, Томашів та Стадники Рівненського повіту виявлено значну кількість крем'яних знарядь праці, серед яких наконечники списів, серпи та сокири. Всі вироби були виготовлені із сірого надбужанського кременю. У цій же місцевості науковці виявили кілька курганів, біля яких було зібрано керамічний матеріал епохи бронзи, який після опрацювання передали у музейні фонди [13].

У часописі «*Kurier literacko-naukowy*», який виходив у вигляді додатку до видання «*Ilustrowany Kurier Codzienny*» у 1924–1939 рр., була опублікована стаття Я. Фіцке про археологічні відкриття 1938 р. Автор зазначив, що завдяки дослідженням на території цегельні Глікліха у луцькому передмісті Гнидава було розкопано ряд жител періоду неоліту, епохи бронзи та княжої доби. Завдяки цим дослідженням музейні фонди поповнилися глиняною чотирикутною підставкою для ротаційних жорен та великою кількістю інших знахідок [12].

У цьому ж номері вміщено повідомлення про набуття музеєм колекції фрагментів розписного посуду культури пізньострічкової кераміки (теп. волино-люблінська культура), які були виявлені в житлі у ході робіт на території х. Валентинів. А дещо пізніше фонди поповнилися бронзовими прикрасами з підкурганного поховання, розкопаного Я. Фіцке у с. Боратин біля Луцька. Знахідки були датовані вченим II тис. до н. е. Ще одним цінним надходженням до музею стала колекція середньовічних виробів із підкурганних поховань, виявлених у с. Берестяни Луцького повіту. Колекція включала посуд, срібні сережки та кільця, які вчені датували IX–XII ст. [12].

Висновки. Основними періодичними виданнями, які у 1930-х рр. висвітлювали процеси формування археологічної збірки Волинського музею, були «*Wołyn*», «*Ilustrowany Kurier Codzienny*» та «*Kurier literacko-naukowy*».

У виданні «*Wołyn*» досить детально висвітлювалася інформація про комплектування фондів музею, яка подавалася у стислій формі, позбавленій аналітики чи деталізації. Виняток склали більш пізні статті, особливо 1936–1938 рр., які ґрунтовно описували археологічні роботи та їх результати.

Натомість, у виданнях «*Ilustrowany Kurier Codzienny*» та «*Kurier literacko-naukowy*», розмішувалися великі статті про цінні музейні надходження та значні поточні археологічні роботи, які отримали суспільний резонанс.

Загалом аналіз публікацій згаданих періодичних видань дозволяє стверджувати, що процес комплектування археологічних фондів Волинського музею був динамічним, викликав зацікавлення громадськості, яка активно долучалася до збереження культурної спадщини краю. Самі музейники, особливо директор установи Я. Фіцке, вміло використовували пресу для популяризації археологічної спадщини та привернення уваги до потреб музею. Я. Фіцке у популярній формі подавав інформацію про важливі археологічні відкриття, цінні артефакти та їх історичну значимість, що позитивно впливало на розвиток музею.

Література:

1. Кінд-Войтюк, Н. Музейна політика Другої Речі Посполитої у Волинському воєводстві у 1920–1930-х роках. *Волинський музей: історія і сучасність*. 2009. Вип. 4. С. 17–21.
2. Кінд-Войтюк, Н. Наукові товариства Другої Речі Посполитої у дослідженні історії та пам'яток Волинського воєводства (1921–1939 рр.). *Краєзнавство*. 2008. Вип. 1–4. С. 22–27.
3. Ковальчук, Є. Польський період історії Волинського краєзнавчого музею (1929–1939 роки). *Праці Центру пам'яткознавства*. 2014. Вип. 25. С. 108–119.
4. Пушкар, Н., Несторук, І. П'ять етапів музейної історії: колекції, хранителі, будинки. *Волинський музей. Історія і сучасність*. 2014. Вип. 5. С. 168–185.
5. Силюк, А. Волинський музей в Луцьку та його діяльність в сфері накопичення і охорони пам'яток. *Zamojsko-Wołyńskie zeszyty muzealne*. 2006/2007. Вип. 4. С. 241–252.
6. Фонди Волинського краєзнавчого музею. Том III інвентарних книг надходжень за 1929–1939 рр.
7. Badania archeologiczne na terenie Wołynia w r. 1938. *Wołyn*. 1938. № 37. S. 8.
8. Cenne wykopiska na Wołyniu. *Wołyn*. 1937. № 47. S. 1.
9. Ciekawe znaleziska. *Wołyn*. 1939. № 21. S. 6.
10. Fitzke J. Badania archeologiczne na Wołyniu. *Wołyn*. 1936. № 41. S. 13.
11. Fitzke J. Niezwykłe ciekawe i cenne znalezisko pod Torczynem pow. Luck. *Wołyn*. 1936. № 51–52. S. 12.
12. Fitzke J. Odkrycia archeologiczne na Wołyniu w r. 1938. *Kurier Literacko-Naukowy*. 1938. № 18.
13. Fitzke J. Zagadki życia sprzed wieków wydzierają archeologów kurhanom i grodziskom Wołynia. *Ilustrowany Kurier Codzienny*. 1938. № 179.
14. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1933. № 37. S. 8.
15. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1933. № 38. S. 7.
16. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1933. № 40. S. 11.
17. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1933. № 44. S. 7.
18. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1933. № 47. S. 7.
19. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1933 № 50. S. 7.
20. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1934. № 3. S. 7.
21. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1934 № 10. S. 8.
22. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1934. № 25. S. 7.
23. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1934. № 30. S. 7.
24. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1934. № 36. S. 7.
25. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1934. № 39. S. 6.
26. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1934. № 42. S. 9.
27. Z Muzeum Wołyńskiego. *Wołyn*. 1934. № 52. S. 8.
28. Z Wołyńskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk *Wołyn*. 1936. № 43. S. 4.
29. Ze zbiorów wołyńskiego muzeum w Lucku. *Wołyn*. 1933. № 44. S. 5.